

УДК 336.22 (477)

Степанова Д.С.
аспірант кафедри фінансів
Приватного вищого навчального закладу
«Європейський університет»

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ЕФЕКТИ АДМІНІСТРУВАННЯ ПОДАТКІВ В УКРАЇНІ

SOCIO-ECONOMIC EFFECTS OF TAX ADMINISTRATION IN UKRAINE

АНОТАЦІЯ

У статті представлено авторське визначення соціально-економічних ефектів адміністрування податків, надано їх аналітичну оцінку по відповідних групах показників. Запропоновано інтегральний індекс соціально-економічних ефектів адміністрування податків, аналіз динаміки якого дозволив виявити вплив позитивних та негативних чинників на ефективність адміністрування податків в Україні.

Ключові слова: податок, адміністрування податків, економічна ефективність, фіскальна ефективність, соціально-економічні ефекти адміністрування податків.

АННОТАЦИЯ

В статье представлено определение социально-экономических эффектов администрирования налогов, представлена их аналитическая оценка по соответствующим группам показателей. Предложен интегральный индекс социально-экономических эффектов администрирования налогов, анализ динамики которого позволил выявить влияние положительных и негативных факторов на эффективность администрирования налогов в Украине.

Ключевые слова: налог, администрирование налогов, экономическая эффективность, фискальная эффективность, социально-экономические эффекты администрирования налогов.

ANNOTATION

In the article the author determine the socio-economic effects of tax administration, given their analytical assessment on relevant groups of indicators. An integral index of socio-economic effects of tax administration, analysis of the dynamics which revealed the impact of positive and negative factors on the effectiveness of tax administration in Ukraine.

Keywords: tax, tax administration, economic efficiency, fiscal efficiency, socio-economic effects of tax administration.

Постановка проблеми. В останні роки податкова система України проходить черговий етап реформування, і на цьому етапі ставляться вже інші завдання порівняно з попередніми періодами. Якщо в перші роки у становленні і функціонуванні податкової системи першочерговими цілями було становлення податкового законодавства, то на сучасному етапі відбувається зміна цільових орієнтирів у бік якісного поліпшення, підвищення ефективності податкової системи, у першу чергу завдяки ефективній організації діяльності податкових органів. Здійснення державою своїх повноважень в частині оподаткування проводиться системою адміністрування податків, яке покликане забезпечити надходження платежів належного обсягу та у належні законодавством строки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В сучасних умовах соціально-економічних

трансформацій адміністрування податків є одним із основних механізмів наповнення доходної частини державного бюджету. Різні аспекти проблематики адміністрування податків розглядалися у численних працях зарубіжних і вітчизняних науковців, таких як К. Бардола, Л. Думан, А. Маршал, Дж. Кейнс, Й. Кулішер, Е. Селігмен, А. Сміт, Р. Струм, І. Янжул, В. Андрущенко, В. Мельник, Д. Серебрянський, В. Суторміна, І. Тарасов, Д. Черник, К. Швабій та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Однак у сучасній економічній літературі не знайшли достатнього відображення дослідження фіскальних ефектів адміністрування податків та методів їх підвищення. Гострий дефіцит державного бюджету України вимагає підвищення фіскальної ефективності вітчизняної податкової системи, зокрема у сфері адміністрування податків.

Метою статті є визначення та оцінка соціально-економічних ефектів адміністрування податків в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Адміністрування податків є одним із основних елементів ефективного функціонування податкової системи та економіки держави. Ефективність податкової системи обумовлена повнотою виявлення джерел доходів з метою обкладення їх податками та мінімізацією витрат по їх мобілізації та обов'язки сплаті. Основу ефективно організованої податкової системи визначають: правильність нарахування податків, своєчасність їх сплати, неможливість ухилення від оподаткування. Ефективна організація процесів оподаткування повинна визначати такий порядок нарахування і сплати податків, за якого не будуть страждати ні інтереси держави при наповненні бюджету, ні інтереси платників податків з метою стимулювання їх розвитку.

Окремі довідники дають визначення абсолютної ефективності як «економічної ефективності, що оцінюється співвідношенням отриманого ефекту до всієї суми витрат», а поняття «ефективний» трактують як такий, що «приводить до потрібних результатів, наслідків, дає найбільший ефект, або викликає ефект» [1, с. 379]. З позиції податкового менеджменту можна визначити такі критерії ефективності [2, с. 76]:

- досягнення економічного або соціального ефекту в державі;
- позитивне співвідношення корисного результату від податкових рішень затратами на його отримання;
- вирішення завдань податкової політики;
- відповідність національного оподаткування світовим стандартам;
- покращення суспільного ставлення до оподаткування.

На нашу думку, фіскальні ефекти адміністрування податків необхідно розглядати у широкому та вузькому сенсах. У вузькому сенсі це, у першу чергу, здатність забезпечувати своєчасні і в повному обсязі податкові надходження до бюджету, тобто бюджетоутворюючі ефекти. Але бюджетоутворюючі ефекти напряду залежать від податків, які стягуються від прибутку підприємств та доходів фізичних осіб. Отже, оптимальний розвиток підприємств, підвищення добробуту населення має бути теж функцією адміністрування податків. Тому у широкому сенсі фіскальні ефекти – це сукупність як бюджетоутворюючих, так і соціально-економічних ефектів адміністрування податків.

Фіскальні ефекти адміністрування податків найбільше виявляються у такому:

- забезпечують державі можливість впливу на економічні процеси (ділову й інвестиційну активність, нагромадження капіталу, сукупне споживання);
- дають можливість встановлення прямої залежності між доходами платника і податковими відрахуваннями до бюджету (чим реалізується принцип справедливості, хоч велике значення має підхід до градації податкових ставок; справедливість прямого оподаткування не є аксіомою, вона реалізується через відповідну податкову шкалу);
- здійснюють розподіл податкового тягаря таким чином, що платники з більш високими доходами сплачують до бюджету податків більше порівняно з платниками, які мають нижчі доходи (більш ефективно реалізується за умови використання прогресивної шкали податкових ставок).

В англійській фінансовій літературі для означення загального впливу податків на економіку і соціальну сферу існує спеціальний термін «incidence of taxation», якому немає аналога в українській мові. В перекладі ємне за змістом поняття передає ціла фраза «соціально-економічна сфера дії оподаткування». Дане поняття включає перекладання податків, сукупність породжуваних податками ефектів, величину податкового навантаження та його розподіл між платниками.

Можна охарактеризувати фактори соціально-економічних ефектів адміністрування податків як чинники, які виявляються у конкретному прояві механізму оподаткування, характерних для країни [3, с. 22-24]:

- особливості соціально-економічного розвитку держави;
- тип економічної політики держави та ступінь її соціалізації;
- пріоритети держави в регулюванні рівня життя населення;
- роль держави та підприємств в його регулюванні;
- систему індикаторів рівня життя населення;
- функціональні можливості податків;
- роль податкової політики у системі заходів державного регулювання;
- тип, модель та систему методів та інструментів податкової політики;
- організаційне забезпечення соціально та економічно ефективної податкової політики.

Соціально-економічні ефекти першочергово залежать від пріоритетів держави щодо поліпшення рівня життя населення відповідними засобами оподаткування, серед яких варто розрізняти такі, як:

- боротьба з бідністю;
  - підвищення добробуту населення як складової рівня життя населення чи поліпшення окремих його складових;
  - поєднання обох вищенаведених напрямів.
- Таким чином, до основних соціально-економічних ефектів адміністрування податків можемо віднести такі:
- підвищення якості обслуговування платників податків;
  - зниження трансакційних витрат для підприємств на виконання вимог податкового законодавства;
  - погодження інтересів усіх суб'єктів адміністрування;
  - посилення соціальної відповідальності бізнесу та фізичних осіб.

Підвищення якості обслуговування платників податків означає в першу чергу створення максимально комфортних умов суб'єктам господарювання для виконання ними обов'язку зі сплати податків і зборів.

Зниження трансакційних витрат для підприємств на виконання вимог податкового законодавства означає спроможність оплатити податки та здати податкову звітність у зручний для них час, в комфортних умовах.

Погодження інтересів всіх суб'єктів адміністрування – це одночасне та максимальне зростання податкових доходів бюджету, збільшення державних витрат соціального характеру, поліпшення загального рівня життя населення та окремих його складових (доходів, споживання, рівня добробуту та ін.).

Посилення соціальної відповідальності бізнесу та фізичних осіб означає добросовісну сплату податків (своєчасно та у повному обсязі), виконання діючого законодавства.

Отже, викликані адмініструванням податків ефекти можуть позначитися не тільки на розмірах бюджету, а й на соціально-економічних

процесах, віддалених від конкретного місця і часу адміністрування.

Вважаємо, що такий соціально-економічний ефект адміністрування податків як підвищення якості обслуговування платників податків може бути оцінений шляхом аналізу таких показників, як: кількість наданих податкових консультацій податковими органами України, аналіз їх динаміки та структури; динаміки кількості звернень громадян до податкових органів України, їх структура; динаміки результативності розгляду звернень громадян податковими органами; кількісний аналіз проведених семінарів податковими органами.

Зниження трансакційних витрат на виконання вимог податкового законодавства як соціально-економічний ефект адміністрування податків в Україні можна оцінити кількісно використовуючи звітні дані світового рейтингу Doing Business за показниками індикатору «оподаткування», зокрема загальної кількості податкових виплат на рік та витрат часу на підготовку, подачу звітності та сплату податків (годин на рік) [4].

Визначення соціальної відповідальності бізнесу з Зеленої книги Європейського союзу (2001 рік): соціальна відповідальність бізнесу означає «інтеграцію соціальних та екологічних аспектів у щоденну комерційну діяльність підприємств та в їхню взаємодію з зацікавленими сторонами на добровільній основі». Для бізнесу (BSR) соціальна відповідальність означає «досягнення комерційного успіху засобами, які передбачають дотримання моральних цінностей та повагу до людей, спільнот і навколишнього середовища». Міжнародний форум лідерів бізнесу (IBLF) розуміє соціальну відповідальність бізнесу як сприяння відповідальній діловій практиці, яка дає вигоду бізнесу та суспільству і допомагає досягти соціального, економічного та екологічно усталеного розвитку через максимальне збільшення позитивного впливу бізнесу на суспільство з одночасною мінімізацією його негативного впливу. Всесвітня ділова рада за

сталий розвиток (WBCSD) визначає соціальну відповідальність бізнесу як «зобов'язання бізнесу сприяти усталеному економічному розвитку, працюючи з робітниками, їхніми сім'ями, місцевою громадою та суспільством у цілому для поліпшення якості їхнього життя».

Для надання кількісної та якісної оцінки такого соціально-економічного ефекту адміністрування податків, як соціальні відповідальність бізнесу в Україні необхідно проаналізувати взаємозв'язок показника податкових надходжень до державного бюджету країни, що акумулюються фіскальними органами, та показників видатків державного бюджету за функціональною класифікацією, саме тих, що першочергово забезпечують життєздатність суспільства, добробут населення та спрямовані на мінімізацію соціальної напруженості в країні, зокрема:

- обслуговування державного боргу;
- оборона;
- громадський порядок, безпека та судова влада;
- охорона навколишнього середовища;
- житлово-комунальне господарство;
- охорона здоров'я;
- духовний та фізичний розвиток;
- освіта;
- соціальний захист та соціальне забезпечення, у т.ч. соціальний захист пенсіонерів;
- економічна діяльність держави;
- надання міжбюджетних трансфертів.

За результатами проведеної аналітичної оцінки відповідних показників, що характеризують соціально-економічні ефекти адміністрування податків в Україні, нами отримано такі результати (таблиця 1).

Шляхом нормування показників таблиці 1 та їх подальшої ітерації отримуємо інтегрального показника соціально-економічних ефектів адміністрування податків в Україні.

Динаміку інтегрального показника соціально-економічних ефектів адміністрування податків в Україні представлено у таблиці 2.

Таблиця 1

Показники соціально-економічних ефектів адміністрування податків в Україні, 2008–2014 рр.

Показник / рік	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Темп приросту кількості наданих письмових та усних податкових консультацій, %	-3,5	-4,8	+6,3	+58,7	-35,1	-2,3	-19,2
Темп приросту кількості письмових звернень громадян до податкових органів, %	+3,1	+6,1	+33,1	+26,9	-44,9	-9,6	-9,8
Темп приросту кількості наданих податковими органами роз'яснень на звернення платників податків, %	-0,6	-0,9	+44,8	+27,4	-45,3	-9,6	-9,8
Темп зростання кількості проведених семінарів з актуальних питань оподаткування, %	+7,9	-5,7	-0,8	+4,9	-8,9	-6,4	-8,7
Темп приросту суми податкових надходжень на 1 податкову виплату, %	-3,2	-7,8	+12,7	+55,0	+7,66	+373,1	+3,95
Темп приросту суми акумульованих податкових надходжень за 1 годину (на рік), %	+11,3	+118,2	+33,3	+59,4	+7,8	+30,9	+30,5
Темп приросту рівня соціальної відповідальності бізнесу, %	-4,1	+9,5	+11,1	-23,1	+10,1	+3,9	+2,7

Розраховано автором на підставі даних ДФС України

Таблиця 2

**Динаміка інтегрального показника соціально-економічних ефектів
адміністрування податків в Україні, 2008–2014 рр.**

Показник / рік	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Інтегральний показник соціально-економічних ефектів адміністрування податків, %	9,1	3,5	20,4	17,5	22,1	4,6	2,1

Розраховано автором на підставі даних ДФС України [5]

Отримані дані свідчать, що у 2008–2014 рр. динаміка інтегрального показника соціально-економічних ефектів адміністрування податків в Україні є різноспрямованою. У 2009 р. порівняно з попереднім роком його значення скоротилося у 2,6 рази, з 9,1% до рівня 3,5%, у 2010 р. – підвищилося до 20,4% (майже у 6 разів), але вже у 2011 р. знов зазнав зменшення до рівня 17,5%, у 2012 р. – піднявся до 22,1%, у 2013–2014 рр. динаміка була спадною – до 4,6% та 2,1% відповідно (-20,0 в.п. порівняно з 2012 р.).

Використовуючи апарат економіко-математичного моделювання та програмного забезпечення Gretl, нами було побудовано наступну економетричну модель залежності рівня інтегрального показника соціально-економічних ефектів адміністрування податків в Україні від сукупності вищепроаналізованих показників за період спостережень 2008–2014 рр.:

$$Y = -0,0747x_1 - 4,653x_2 + 3,705x_3 + 2,421x_4 - 0,0037x_5 + 0,438x_6 - 0,338x_7,$$

де Y – рівень інтегрального показника соціально-економічних ефектів адміністрування податків в Україні;

x_1 – темп приросту кількості наданих письмових та усних податкових консультацій;

x_2 – темп приросту кількості письмових звернень громадян до податкових органів;

x_3 – темп приросту кількості наданих податковими органами роз'яснень на звернення платників податків;

x_4 – темп зростання кількості проведених семінарів з актуальних питань оподаткування;

x_5 – темп приросту суми податкових надходжень на 1 податкову виплату;

x_6 – темп приросту суми акумульованих податкових надходжень за 1 годину (на рік);

x_7 – темп приросту рівня соціальної відповідальності бізнесу. Модель є адекватною, показники верифікації мають відповідні задовільні значення, зокрема: $R^2=0,98$, стандартизоване відхилення залежної змінної = 8,49 (при кількості спостережень = 7), стандартизована похибка моделі = 0.

Результати моделювання показують, що з 7 незалежних змінних чотири мають від'ємний коефіцієнт, що свідчить про обернений вплив відповідного показника на незалежну змінну:

- зниження темпу приросту кількості наданих письмових та усних податкових консультацій на 1% призведе до зниження рівня інтегрального показника соціально-економічних ефектів адміністрування податків на 0,075%;

- зниження темпу приросту кількості письмових звернень громадян до податкових органів на 1% призведе до зниження рівня інтегрального показника соціально-економічних ефектів адміністрування податків на 4,653%;

- зниження темпу приросту суми податкових надходжень на 1 податкову виплату на 1% призведе до зниження рівня інтегрального показника соціально-економічних ефектів адміністрування податків на 0,0037%;

- зниження темпу приросту рівня соціальної відповідальності бізнесу на 1% призведе до зниження рівня інтегрального показника соціально-економічних ефектів адміністрування податків на 0,338%.

Позитивний вплив мають такі показники з такими залежностями:

- підвищення темпу приросту кількості наданих податковими органами роз'яснень на звернення платників податків на 1% призведе до підвищення рівня інтегрального показника соціально-економічних ефектів адміністрування податків на 3,705%;

- підвищення темпу зростання кількості проведених семінарів з актуальних питань оподаткування на 1% призведе до підвищення рівня інтегрального показника соціально-економічних ефектів адміністрування податків на 2,421%;

- підвищення темпу приросту суми акумульованих податкових надходжень за 1 годину (на рік) на 1% призведе до підвищення рівня інтегрального показника соціально-економічних ефектів адміністрування податків на 0,438%.

Висновки. Відповідно до вищевикладеного, можна визначити найбільш значимі показники, що справляють вплив на формування рівня інтегрального показника соціально-економічних ефектів адміністрування податків в Україні впродовж 2008–2014 рр.: темп приросту кількості письмових звернень громадян до податкових органів, темп приросту кількості наданих податковими органами роз'яснень на звернення платників податків і темп зростання кількості проведених семінарів з актуальних питань оподаткування.

Таким чином, оцінивши стан і тенденції розвитку адміністрування податків в Україні, нами було визначено відповідні позитиви і недоліки у функціонуванні підсистеми адміністрування податків у контексті аналізу їх бюджетоутворюючих наслідків та соціально-економічних ефектів. Виходячи з цього, необ-

хідним, на нашу думку, є розробка та наукове обґрунтування напрямів удосконалення адміністрування податків в Україні у контексті максимізації позитивних фіскальних ефектів, що і становить предмет наших подальших наукових розвідок.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств : підручник. – 2-ге вид., доп. і перероблене / В.Г. Андрійчук. – К. : КНЕУ, 2002. – 624 с.
2. Чередніченко А.П. Податковий контроль в умовах трансформаційної економіки України : монографія. – К. : ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2005. – 204 с.
3. Іванов Ю.Б. Фактори соціально-економічної ефективності податкового регулювання рівня життя населення // Ю.Б. Іванов, Г.В. Назаренко / Проблеми економіки. – № 2. – 2010. – С. 22-28.
4. Звіти Всесвітнього банку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://russian.doingbusiness.org/data/exploreconomies/ukraine>.
5. Офіційний сайт Державної фіскальної служби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.sfs.gov.ua.